

Inledande berättelse av Levende A. S. Erdeös

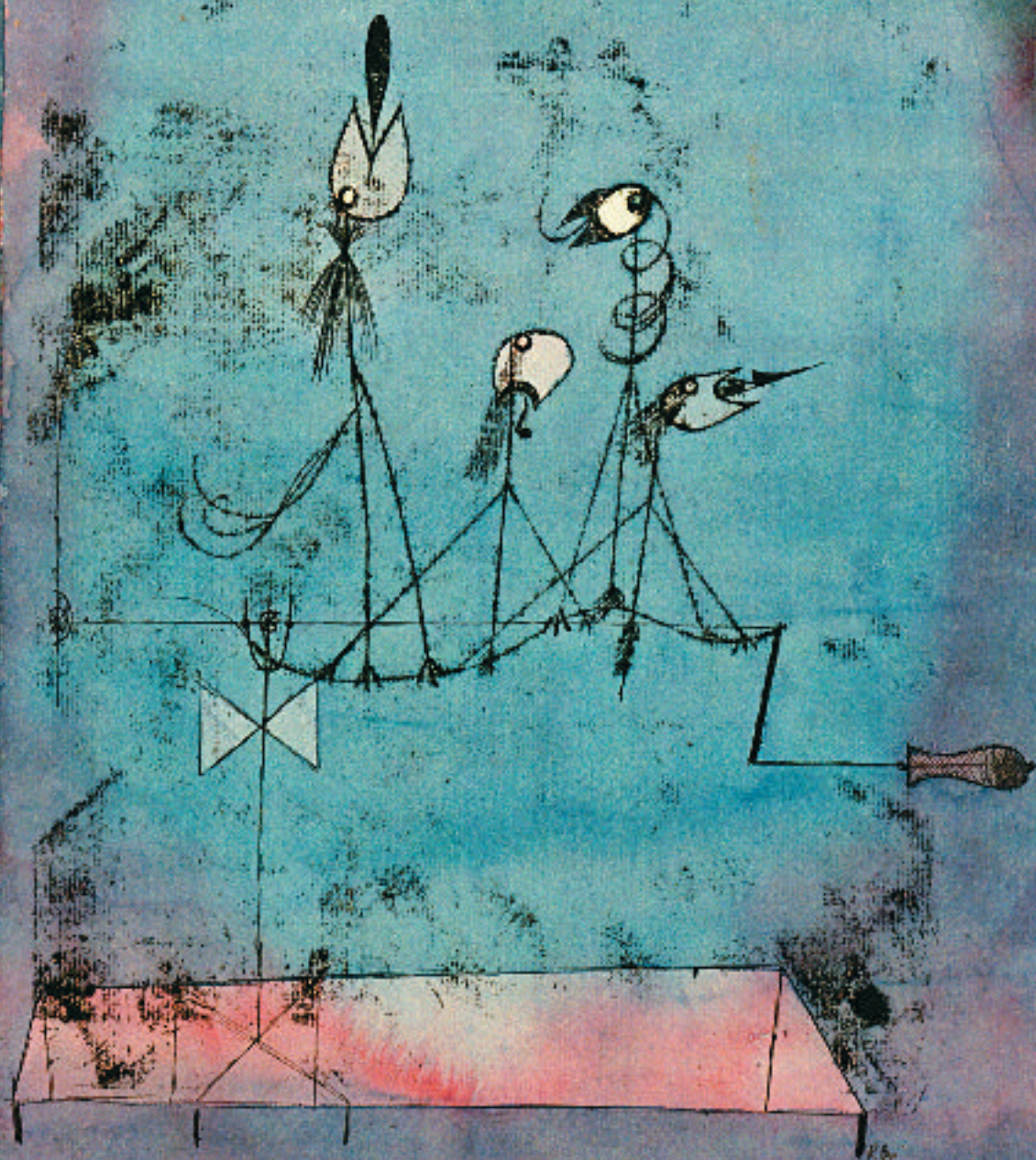
Levente András Sándor Erdeös föddes i Budapest och kom till Sverige som 21-åring år 1956. Han tog arkitektexamen vid Chalmers tekniska högskola i Göteborg. Var yrkesverksam i den staden och i dess omnejd i tolv år. Efter erhållandet av arkitektstipendiet vid Svenska Institutet i Rom blev hans påbyggnadsstudier förlagda till Italien, dit han återkom 1975 för att tillsammans med Romfödda makan Maria Luigia under tjugo år förestå Axel Munthes San Michele på Capri. För den berömda villan skapade han, i samarbete med professor Jan Wallinder, fågelpaviljongen *Olivetum*. Sedan 1995 ägnar han sig åt författarskap. Han har publicerat följande böcker med Capriteman: *Josef Oliv på väg till San Michele* (i samarbete med Enrico Gargiulo), Arte Tipografica, Neapel 1995; *Axel Munthes San Michele – en illustrerad vägledning*, Stiftelsen San Michel, Capri 1997 (utgiven på fem språk); *Boken om Axel Munthes San Michele – hundra år ur Capris historia*, Carlssons Förlag, Stockholm 1998 (engelsk upplaga planerats utkomma 2006) samt *Människor i azurblått landskap – folk, miljöer, arkitektur* på Capri, Carlssons Förlag, Stockholm 2002.

Levente András Sándor Erdeös was born in Budapest and came to Sweden in 1956, 21 years old. He got his degree as an architect at Chalmers university in Göteborg, in which town he then worked for some years, whereafter he pursued special studies in Rome. From 1975 until their retirement in 1995 he and his wife Maria Luigia were in charge of the Swedish cultural institution Villa San Michele on Capri. He also projected (in collaboration with professor Jan Wallinder) the "Olivetum" garden pavillion for ornithological exhibition purposes. Still living on the island, he nowadays is an author, having written several books about Capri and Villa San Michele, whose monography in English version titled "Axel Munthe's Villa in the Capri Sun" will be published in 2006.

Paul Klee (1879–1940): *Die Zwitscher-Maschine (Twittering Machine)*, 1922.

Museum of Modern Art, New York. © 2005, Digital Image, The Museum of Modern Art, New York/Scala, Florence, and Paul Klee/BUS. Watercolor, and pen and ink on oil transfer drawing on paper, mounted on cardboard; comp. sheet 41.3×30.5 cm, mount sheet 63.8×48.1 cm.

Zwischenmensch

En barock historia

A baroque tale

LEVENTE A. S. ERDEÖS

Mitt första möte med *Die Zwitscher-Maschine* ägde rum på en stor Paul Klee-utställning i Bern. Bland en imponerande mängd tavlor fanns det många som tilltalade mig, bättre sagt talade till mig, men i tumultet uppfattade jag inte denna bilds energiska kvittrande riktigt klart. Jag blev varse det först när jag, återkommen till Capri, tog fram utställningskatalogen från vars omslag Klees fåglar högljutt tilldrog sig min uppmärksamhet. Ur bildens linjer och färger bröt en ångestfull melodi emot mig, i ojämn takt. Det var ett svårdechifferbart budskap som konstnärens diaboliska mekanism ville förmedla. Och det är just detta som denna berättelse om fåglar och människor tagit vara på.

My first encounter with Die Zwitscher-Maschine took place at a Paul Klee memorial exhibition in Bern. Among an impressive amount of paintings there were many that appeared attractive to me, that is they attracted my attention, but initially this particular picture's energetic twittering did not come through clear enough! I realized this only when, back on Capri, I looked through the exhibition catalogue again, from the cover of which Klee's birds loudly attracted my attention! From lines and colours of the picture a melody of agony emanated, a message difficult to interpret which the painter's diabolic machine wanted to tell. And this is what the present tale of birds and men is all about.

Levente A. S. Erdeös

Föreliggande allegoriska berättelse ingår i en ännu icke publicerad volym vars tema är Capri och det motsägelsefulla förhållandet mellan Capris två ansikten. På denna poesins och legendernas ö finner man nämligen naturens skönhet och harmoni i en fredlig men spänningsladdad samlevnad med den ohejdade materialismens och det så ofta bedrägliga framstegets anda. Tills balansen mellan dem rubbas...

Berättelsens hjältar är dels en åldrig herre, dels några fåglar som lever i trädgården nedanför hans ensligt belägna hus vid foten av Monte Solaro. Han verkar äga magiska krafter med vars hjälp fåglarna lär sig sjunga i kör på hans pianoackompanjemang. En allt större publik samlas för att bevittna detta under. Men idyllen bryts, då området nedanför huset blir föremål för en spekulativ exploatering. Fåglarna tvingas lämna sitt hem.

Kören återupptar efter ett tag sin musikaliska verksamhet men ingenting är längre som det var förut. Även den gamle herrens sista försök att anpassa sig till den nya tiden misslyckas.

This allegoric tale will be part of a not yet published volume, on the theme of the island of Capri in Italy and on the contradicting relationship between its two faces. On this island of poetry and legends one finds the beauty of nature in a peaceful but tense coexistence with materialism and the all too often illusive spirit of progress. Until the balance between them is upset...

The heroes of the tale are an elderly man and some birds which live in the garden by his isolated house below Monte Solaro. He seems to possess magic powers, which help the birds to sing in chorus to the accompaniment of his piano. Larger and larger crowds of people gather to witness the wonder. But the idyllic situation is disrupted when the area below the house is exploited for building purposes and the birds forced to leave their homes.

The choir reassembles after some time, but nothing is like before, and also the old man's last and radical attempt to adapt to the new times becomes a failure!

Levente A. S. Erdeös

Via G. Orlandi 17, I-80071 Anacapri, ITALIA

Förr i tiden rådde det god grannsämja mellan husen på Capri. De tillhörde ju en och samma stora familj. Där stod svågrar och kusiner i rad och lapade solen eller kröp ihop i en klunga för att skydda varandra från de hårda vindarna. Alla hyste stor respekt för en avlägsen släkting som stod lite grann för sig själv högt uppe i en enslig backe. De tyckte att den individen var så praktfull och förnämlig. I själva verket var den lanthus för en patricierfamilj, alltså något större och finare än de andra. Den långa fasaden, uppförd i en enkel men värdig barockstil, bar pannan högt för att bättre kunna se ut över Neapelbukten.

Men med åren började främlingar blanda sig in i husgrupperna. I sin Pompeji-röda skrud lyste de som vilsekomna paradisfåglar mitt bland sina vitmenade eller varmgrå-rappade grannar. Även klippuddarna blev ockuperade av skrytsamma individer. Till och med i Capris gröna mantel började konstiga utväxter sticka upp huvudet.

Lanhuset högt uppe i backen har visst också fått grannar från höger och vänster, men ginsten bakom byggnaden färgade ännu berget gult ända upp till krönet. Nedanför barockfasaden låg ett stycke grönsaksland. Omgivna av en präktig lund mognade vindruva och frukt i fred. Hus och trädgård utövade en beundransvärt harmonisk växelverkan på varandra. Det ena passade till den andra som handsken passar till handen. Det ena var lika otänkbart utan den andra som yin utan yang. De så att säga höll varandra i jämvikt som skålar på en guldsmeds våg. Ett guldkorn för mycket på den ena sidan, en karat för litet på den andra skulle rubba balansen.

Husets sista invånare, en diplomat som efter tjänsteåren, trött och ensam, dragit sig tillbaka hit, titulerades "Excellensen" av öborna, fast många trodde att han egentligen var en trollkarl. Han var gänglig och tärd. Han bar guldbågade glasögon och odlade ett kortklippt vitt skägg. Ett sådant utseende passade in i denna historia alldeles perfekt – nära nog rent trivialt. Fast kanske skulle historien inte bli tillräckligt otrolig utan dessa detaljer.

Excellensen stod ofta på övervåningens lilla balkong och tittade ned på grönsakslandet, precis som förr i tiden prästen i en barockkyrka blickade från predikstolen ned över församlingen. Därnere pågick en idog verksamhet. Trädgårdskarlen arbetade halvnaken. Han var kort och krokig och brun som en knotig rot utvuxen direkt ur marken. Som om en trädgårdsdvärg hade klätt av sig för att ta itu med göromålen. Tiden var inne för att plantera broccolin och trädgårdskarlen hackade spikraka fårör i den rödbruna jorden för att sedan, en efter en, sticka ner plantorna på jämna avstånd från varandra. Han var en mästare på att göra detta. Excellensen tyckte att synen var så vacker. Han blundade och föreställde grönsakslandet som ett paradfält. Trupperna stod i största ordning. De bar för det mesta grön mundering, bara tomaterna glänste rött likt husarer i paraduniform. Kronärtskockorna med sina spetsiga blad var infanteriet som försvarade de späda huvudena med utåtriktade bajonetter. Vinstockarna liknade ståtliga lansiärer och fruktträden verkade beridna officerare som höjde sig över mängden av meniga.

Plötsligt hördes flygvapnet komma! Han öppnade ögonen och såg en massa fåglar som landade längs den upphackade jordfåran i förhoppningen om att finna en och annan godbit bland utgrävda larver och maskar. Excellensen kände igen varenda en ur folket med de mångfärgade fjädrarna. De hade nämligen satt bo i den omgivande lunden och deras glada läten livade upp hela trakten. De var "hans" fåglar. Bekantskapen gick tillbaka till tiden när den pensionerade diplomaten en vårdag hade installerat sig i huset med sin flygel och började spela Mozart, Schubert, Chopin och alla de andra älskade kompositörerna. Plötsligt såg han fåglar skockas utanför det öppna fönstret. De lockades dit av de underbara tonerna och satt tysta och lyssnade. Det dröjde inte länge förrän Excellensen överraskades med att känna igen de odödliga melodierna som strömmade emot honom ur buskaget. Fåglarna efterapade hans pianospel med varierande särart enligt vad deras strupe förmådde att åstadkomma.

Varje fågelart har ju sitt eget sätt att sjunga Ave Maria på och Excellensen lyckades så småningom tämja fåglarna till den grad att de villigt tog sånglektioner hos honom. Nästa steget var att samstämma koltrastarna med trädgårdssångarna, sommargyllingarna, turturduvorna och med alla de andra sångfåglarna – inklusive de opunktliga gökarna som hade svårt med att hålla sin stämma i takt med ackorderna. Men här kom Excellensens fängslande personlighet fram. Han blev högt älskad av fåglarna. De lydde honom liksom i trans. Det räckte att han öppnade musikrummets fönster eller steg ut på den lilla balkongen. När hans glasögon blänkte i solljuset kom hela skaran från lunden och satte sig nedanför barockfasaden. Vid det laget använde han taktpinne att dirigera fågelkören med. Folk stod på gatan med öppen mun och lyssnade på Chopins bagateller. Människorna hade aldrig hört dem transkriberade på det viset. Nyheten om undret hade spritt sig och det uppstod en verklig vallfart till det förut så ensligt belägna huset.

Excellensen, som sökte ensamhet och accepterade enbart fåglarnas sällskap, blev orolig. Han såg att den underbara harmonin mellan sitt hus och det lilla Eden framför höll på att brytas upp. Just då inträffade det någonting som stjälppte sakernas ordning. En morgon avbröts körens övning av ljudet av en motorsåg. Efter en kort stund stod på lundens plats bara några lemlästade träd kvar. Grenarna och buskarna med fågelbon lades på hög och brändes. Detta skoningslösa dåd kallades "rengöring" och sades vara en nödvändig åtgärd mot vissa mindre preciserade råttor. Dessa anonyma förövare av allehanda brott hade tydligen visat sig överallt på ön med grundliga "rengöringar" i vegetationen som följd.

Excellensen stängde balkongdörren och låste locket på sin flygel. Han sände Mozart och hans kollegor i exil. Fåglarna, nästan lamslagna av sorgen över förlusten av sina hem och familjer, flög iväg. Tystnaden blev fullständig kring huset. Hösten kom och gick. Vintern var hård och till synes ändlös. Det fåtal träd som räddade sig i lunden stod med nakna grenar sträckta mot himlen som stumma vittnen till en massaker. När ingen längre vågade tro att våren skulle komma, stack några cykla-

men försiktigt ut huvudet ur marken. Så småningom kunde man se ett par försynta ljusgröna blad på trädgrenarna också. Flyttfåglar sågs flyga förbi i nordlig riktning, men de fåtal färska blad på den gamla lundens plats förmådde inte att locka dem till sig.

Plötsligt blänkte Excellensen guldbågade glasögon till på den lilla balkongen. Den gamle herren var blekare och rynkigare i ansiktet än någonsin förut. Hans skägg var ovårdat. Det syntes att han efter illdådet mot hans fågelvänner hade upplevt många sömnlösa nätter. Nu stod han stilla en stund, varefter han långsamt lyfte sin taktpinne i luften. Han dröjde ett tag innan han modfällt sänkte sin arm. Men i samma ögonblick avbröts tystnaden av hundratals vingars sus. Lundens alla gamla invånare infann sig nedanför barockfasaden! Som på befallning, återkom de till sin vän och körledare. Men deras katastrofdrabbade hem var obeboeliga. Excellensen återtog övningarna och fåglarna kom tillbaka vid varje tillfälle men flög därefter iväg till okänd ort.

Vårsolen lockade ut även trädgårdskarlen som bekymrat kisade upp mot ett Monte Solaro höljt i dimma. Han var försenad med sysslorna, eftersom lundens förstörelse hade öppnat fri väg åt vindarna över grönsakslandet. Frukträderna måste kraftigt beskåras i god tid före blomningen, marken måste snarast sättas i ordning för nyplantering. Men han tyckte att det var ensligt utan fåglarna. Den gode Excellensen åsåg allt detta med sorg i hjärtat och beslöt att hålla en vårkonsert.

Förberedelserna var febrila då Påskhelgen det året inträffade väldigt tidigt. Körmedlemmarna flög fram och tillbaka i skytteltrafik. Trädgårdskarlen i sin glädje planterade genast tre vita liljor i ett hörn av grönsakslandet som tacksägelse åt Madonnan som stod i sin nisch under den lilla balkongen.

Den stora dagen kom snabbare än väntat. Åhörarna trängdes på den smala gången mellan barockfasaden och trädgården. Spänning darrade i luften. Det hördes ett sus när Excellensen steg ut på balkongen. Hans glasögon blänkte när han tittade ner och lät sin blick vila på fåglarna som satt stilla på lundens nakna grenar. Han lyfte och sänkte taktpinnen. Fåglarna började sjunga – först litet osäkert, sedan med växande inlevelse. Men under den långa frånvaron från lunden hade de glömt bort färdigheterna som gjorde dem till en samspelt orkester. De föll tillbaka till sina invanda läten vilka var för sig var så vackra men nu saknade samordning. Föga liknade de ett musikverk. Den oregerliga göken har åter kommit i otakt med melodin. Näktergalen, som ju alltid varit en diva, ville till varje pris sjunga solo men missade helt sin aria. Fåglarna blev så förbryllade att de började sjunga falskt! Till råga på allt glömde de bort att hålla ett öga på Excellensen gester, varpå ett fullständigt kaos uppstod. Åhörarna skrattade och somliga började bua. Fiaskot var fullständigt. När ett elakt dimmoln sänkte sig ner från Monte Solaro, upphörde också Excellensens guldbågade glasögon att blänka och han lämnade balkongen utan att yttra ett ord. Det var det sista tillfället han visade sig utanför huset. Hädanefter förblev musikrummets

fönster stängt och inte heller flygeln öppnades mer. De övergivna fåglarna återgick att vara helt vanliga fjäderfän, fast de var mindre lyckliga än förut.

Men det dröjde inte länge, då tunga maskiners ljud närmade sig mot trädgården. Grävskopor bröt sig in i grönsakslandet och deras gapande käftar angrep grönsaksarmén. De tappra soldaternas motstånd var förgäves. Vem vet om inte den gamle trädgårdskarlen troddes vara bara en krokig vinranka och föll offer för angriparna. Till och med fruktträden-officerarna knäcktes och revs ut ur jorden. Sist kom turen till de vita liljorna som skrek till när deras spröda stammar slets itu. Snart började maskinsågar väsnas och lundens kvarstående träd föll. Framåt kvällen lämnades slagfältet öde och bart. Marken låg dödligt sårad av bandhjulen. Den röda jorden liksom blödde i den nedgående solens ljus.

Dagen därpå återkom grävskoporna med sina hungriga käftar och började svälja jorden. De tillfredsställdes inte förrän grönsakslandets mark var bortskrapad så att man djupt nere kunde se den nakna berggrunden. Kvickt restes ett tak över schaktet. Hade Excellensen tittat ned från sin balkong, hade han kunnat se korrugerad plåt med inslag av korrugerade plastskivor som av någon anledning hölls fast med ett antal uttjänta motorcykelhjul. Det dröjde inte länge då inhägnad restes kring tomten. Den bestod av plankverk som i vissa avsnitt omväxlades av vassmattor. In-stoppade mellan dessa kunde man också beskåda en intrigerande lokal ingrediens: sängbottnar med utmattade stålfjädrar. Men denna gången användes de i en sådan häpnadsväckande mängd, att det måste nog ha behövts minst ett dussin personer med särskilt oroliga nätter att producera dem.

När dessa förberedelser var slutförda, tog maskinborrarna över arbetet. I tre månaders tid höll de på att under öronbedövande ljud gnaga sig in i berggrunden. Excellensen stoppade huvudet i sina kuddar men kunde inte undvika borrharnas penetrerande effekt. Hela huset skakade och så småningom började murarna vibrera. Sprickor visade sig i vägg och tak. Jerikos murar förstördes av trumpetstötar. Här höll det på att hända samma sak, fast under mindre musikaliska förhållanden. Excellensen var nära att ge upp och lämna sitt hem, då borrharna plötsligt upphörde att väsnas och själva byggarbetet påbörjades.

Ett betongskelett växte ut ur marken, varefter en lyftkran satte förtillverkade byggnadselement in i deras uttänkta platser. Helgjutna kolonner, balustrader och voluter prydde huset. Timpanon krönte ingången. Till och med en hel liten kupol monterades in i taket. Fasaden berikades med stuckatur i form av blomsterkransar och snäckor. Sedan sprutade man chokladbrun och citrongul färg på byggnaden som dolde fogarna mellan elementen. Orangefärgade keramikplattor och aluminiumfönster med glas i livliga kulörer kompletterade verket. Denna stil kallades "Commercial Baroque" och dess hemland var Kalifornien. Parken kring den nya barockbyggnaden bestod av tre jättekaktusar och ett palmträd vilka natttid belystes av strålkastare.

Nu såg Excellensens spruckna hus med sin lilla balkong ut som en fattig kusin till

det nya arkitektoniska miraklet. Kontrasten blev fullständig när det nya barockpalatset öppnade sina portar för ungdom från när och fjärran. Anläggningen ställdes i samhällets tjänst. Den avsåg tillfredsställa den nya generationens behov av musik och samvaro. Den fungerade nämligen som diskotek. Dunkande rytmer i takt med apornas snabba hjärtslag och tidigare aldrig hörda, öronsmärtande ljudeffekter strömmade ut ur nöjespalatset. Någon pojkvasker eller jänta, benämnda rocksångare, försökte med mikrofon i handen överrösta ljudvallen men hade inte den rätta stämman till ett sådant företag. Excellensens tysta hus kom åter i gungning tack vare den heavy metal rock som den nya grannen producerade nätterna igenom.

Excellensen låg sömlös och utmattad. Skägget var i oordning och det hade bildats röda ringar kring ögonen. Hans värld hade störtat. Han hade överlevt flera historiska epoker vilka lämnat honom som ensligt vittne, oförmögen att befatta sig med de senaste tidernas anda. De som en gång omgav honom var nu borta. Och han som efter ett intensivt liv och leverne funnit att hans enda trogna och uppriktiga vänner varit och förblivit Haydn, Mozart, Beethoven och Franz Liszt, fick på grund av de dramatiska händelserna se sig övergiven till och med av dem. Hans andra stora tröst var musikstunderna med fåglarna från lunden nedanför hans gamla hus. Men även denna lyckliga tid hade tagit slut.

Excellensen insåg att han inte hade något mer att förlora och han tog ett avgörande beslut. Först rakade han av sig skägget, därefter sminkade han sig noga så att han verkade riktigt fräsch. Kinderna fick en lätt rödaktig nyans, ögonen hade maskara. Därefter ersatte han sina guldbågade glasögon med kontaktlinser. En peruk gav honom ett ännu ungdomligare utseende. Slutligen satte han på sig en åtsittande skinnjacka och ett par smårutiga byxor.

Han blev genast anställd som disc-jockey på diskoteket. Nu var Excellensen säker på att lyckas i sitt nya engagemang. Han hade under sina hundra år i diplomats tjänst blivit van vid triumferna av sin charm, spiritualitet, klokhet och djärvhet men framförallt av sitt betagande pianospel. Hans eleganta sätt att röra sig, klä sig och hans konversationsteknik var vida berömda. Det var han som flydde på karnevals-natten i Venedig med en contessa utklädd till herdeflicka genom palatsets balkong utefter Canal Grande medan gondoliären höll sin oljelykta högt. Den undersköna dottern till maharadjan tittade länge på honom med sina sammetsögon och viskade lågt under en tigerjakt när deras axlar råkade nudda varandra uppe i korgen på elefantryggen. Han satte hotellgästerna i feber på Raffles i Singapore när han i sin vita smoking satt sig till flygeln och låtit *Månskenssonaten* klinga ut i sommarnatten. Det var också han som räddade Centralafrika när han lyckades skapa fred i det blodiga inbördeskriget genom att arrangera äktenskap mellan stamhövdingarnas söner och döttrar. Arkeologiska sällskapets medlemmar i Peru reste sig och applåderade honom för hans sensationella fynd av inka-skatter. Hans briljanta spel i hästpolo på afganska högplatån var länge ett kärt samtalsämne bland sportens entusiaster. Han

var uppskattad organisatör av prinsessbröllop världen runt. Men han var på plats också när det gällde att hjälpa de katastrofdrabbade, att skydda politiska flyktingar, att hemligt stödja frihetskämpar. Den tiden beundrade hela världen honom för hans stora engagemang för de fattiga och förtryckta. Efter en lång karriär organiserade han sin avskedsfest på Sydpolen som enligt alla inbjudna var det århundradets originellaste tillställning.

Nu var han redo att göra ett sista försök att på nytt befinna sig i intressets centrum. Han gjorde en särdeles lyckad debut som disc-jockey. Stämningen på diskoteksdansen nådde sin höjdpunkt, när han under rosafärgat och violett strålkastarljus valde och kommenterade skivorna, när han skickligt skötte ljudstyrkan och specialeffekterna. Han blev genast populär hos det ungdomliga klientelet och ställets go-go girl visade tydliga tecken på att hon redan förälskat sig i honom. Excellensen hade för avsikt att, när allt äntligen tystnar, bjuda in ungdomarna i sitt hem och bekanta dem med de odödliga tonerna av sina gamla vänner Mozart, Schubert, Beethoven och de andra. Han räknade med att hans pianospel skulle oemotståndligt lugna ned diskoteksfolkets upprivna nerver och gripa deras sinnen. Det skulle bli musikterapi satt i praktik innan de första solstrålarna skulle hinna förgylla Monte Solaros topp.

Ännu var natten djup och mörkret utanför barockpalatset var tätt, när diskobesökarna efter en rökpaus fann Excellensen sitta framåtlutad med huvudet vilande på disc-jockeyns tangentbord. De grönt och gult pulserande strålkastarna belyste hans ansikte på vilket sminken började lösa upp sig. Under den röda färgen var kinderna kritvita. Den rufsiga peruken hade lossnat och blottat hans silvergråa hår. Det var klart att den gamles hjärta inte orkat med ansträngningen. Alla stod som slagna kring honom och go-go dansösen strök bort två stora och äkta tårar ur ögonen.

Anteckningar

Excellensen har ofta förväxlats med dr. Axel Munthe. Det är klart att många människor går omkring utan vetskap om sitt alter ego. Kan dubierna skingras om man konstaterar, att den svenske läkarens levnadsdata inte överensstämmer med hjältens i denna historia? Eller var de eventuellt avlägsna släktingar till varandra?

Forskarna är oeniga om var Excellensens hus finns. Det är inte att vara förvånad över. Vilsledda av nya arkitektoniska attraktioner, kastar de på sin höjd bara en förströdd blick på huset som förresten verkar vilja gömma sig på huk bakom några buskar.